

VILNIAUS UNIVERSITETAS
ISTORIJOS FAKULTETAS
NAUJOSIOS ISTORIJOS KATEDRA

PAULIUS JARUTIS, KAROLIS BACEVIČIUS, TADAS IVANAUSKAS

Istorijos studijų programa

Demokratija ir autoritarizmas tarpukario Lietuvoje: sisteminė atvejo analizė

RAŠTO TIRIAMASIS DARBAS

DARBO VADOVAS: PROF. DR. ZENONAS NORKUS

VILNIUS 2012

TURINYS

VILNIUS 2012	1
IVADAS	3
1. LIETUVOS ISTORIJA IKI 1918 M.	6
2. SOCIOEKONOMĖ RAIDA IR RODIKLIAI	9
3. VALSTYBĖ SKALDĖ VEIKSNIAI	15
4. TARPINĖS STRUKTŪROS	18
4.1. POLITINĖS PARTIJOS	18
4.2. INTERESŲ GRUPĖS	23
4.2.1 KATALIKŲ BAŽNYČIA IR KATALIKIŠKOS ORGANIZACIJOS	23
4.2.2 KARIUOMENĖ	25
4.3. KITI JUDĖJIMAI	26
5. 1926 – IEJI	26
6. TOLIMESNIS A. SMETONOS VALDYMAS	29
IŠVADOS	32
LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SARAŠAS	34

ĮVADAS

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui Europoje kaip niekada anksčiau sužydėjo demokratija. Vis dėlto šiam fenomenui nebuvo lemta tęstis labai ilgai – jau visai netrukus demokratines valdžias ėmė keisti diktatūros, o pikas buvo pasiektas po Didžiosios depresijos, ketvirtajame dešimtmetyje. Nors dauguma demokratijų žlugo dėl ekonominės krizės sukeltų padarinių, priešasčių iš tikrųjų buvo daugiau, jų junginiai atverdavo kelią diktatoriams. Pagrindines šias priežastis, jų įtaką demokratijos likimui kolektyviniame veikale bandė išsiaiškinti Dirk Berg-Schlosseris ir Jeremy Mitchell.¹ Lietuva Vidurio ir Rytų Europos kontekste nebuvo išimtis - 1926 m. gruodžio 17 d. demokratinė valdžia čia buvo nuversta valstybinio perversmo būdu. Deja Lietuvos atvejo tyrimo minėtame veikale nėra, pabandykime užpildyti šią spragą.

Darbo aktualumas. Kandusis britų premjeras Vinstonas Čerčilis kartą yra pasakęs, kad “demokratija yra blogiausia valdymo forma – neskaitant visų kitų žmonijos išbandytų per istoriją”. Šiame pokšte glūdinti mintis mums primena, kad demokratija nėra tobula, tačiau už ją nieko geresnio žmonija taip ir neišrado.² Ši premjero mintis mums taip pat suponuoja, kad jeigu jau nėra nieko geresnio, tada turime stengtis bent jau išlaikyti tobuliausią iš netobulų valdymo formų.

Tai ypač aktualu šiandien, kai Europa (ir Lietuva) vėl yra demokratiškiausia per visą savo istoriją, be to 2009 m. prasidėjusi ekonominė krizė pasaulyje sukėlė labai panašius socioekonominius padarinius, kokius sukėlė ir Didžioji depresija XX a. 3-4 deš. sandūroje. **2011 m. atlikta apklausa atskleidė, jog 52 % lietuvių svarbesne laiko demokratiją, bet net 40 % mieliau rinktųsi stiprų lyderį.**³ Demokratija šalyje žlugti gali ne tik dėl vidinių priežasčių, ji žlugtų ir tada jei Lietuvą užimtų kita nedemokratinė šalis. Tokį kaimyną turime, o kita apklausa byloja, jog net 70 % lietuvių mieliau rinktųsi ekonominę gerovę, o ne šalies nepriklausomybę.⁴ Sudėjus tai, pastaraisiais metais kylantį didžiulį gyventojų nepasitenkinimą dėl šildymo kainų, bei faktą, jog iš to kaimyno importuojame bene visas

¹ Berg-Schlosser D., Mitchell J. (Eds) *Conditions of Democracy in Europe, 1919-1939. Systematic Case Studies*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave, 2001.

² Holher, Lahayne. *Kuo gera demokratija?* [Interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. gegužės 25 d.], prieiga per internetą: <http://www.lksb.lt/straipsniai/straipsnis-234.htm>

³ Lietuviai nusivylę demokratija [interaktyvus]. Lietuvos žinios [žiūrėta 2012 m. gegužės 12 d.], prieiga per internetą <http://www.lzinios.lt/Lietuvoje/Lietuviai-nusivyle-demokratija-ir-kapitalizmu>

⁴ Apklausa: 70 % Gyventojų mieliau rinktųsi ekonominę gerovę, o ne Lietuvos nepriklausomybę [interaktyvus]. Sprinter tyrimai [žiūrėta: 2012 m. gegužės 12 d.], prieiga per internetą: <http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menu/top/9/home/publish/MzM1Ozk7OzA=>

energetines žaliavas, kurių pigimo galėtume tikėtis atsidavę į jo glėbį, gauname pakankamai stiprų junginį, kuris argumentuoja šio darbo aktualumą. Šiuo metu yra itin svarbu suprasti, kodėl vienos valstybės išlieka demokratinėmis, o kitos pasiduoda diktatūroms. Dėl to šis rašto darbas galėtų būti naudingas Lietuvos ar bet kurios kitos šalies politikams, kurie suinteresuoti demokratijos išsaugojimu jų šalyje. Darbas aktualus ir demokratijų likimus tyrinėjantiems mokslininkams, nes jis puikiai papildytų Dirk Berg-Schlosser ir Jeremy Mitchell veikalą.

Darbo objektas. 1918 - 1926 metų Lietuvos politinis gyvenimas, demokratijos padėtis ir 1926 metų autoritarinio perversmo prielaidos, bei priežastys.

Darbo tikslas. Išnagrinėti demokratijos žlugimo priežastis bei prielaidas, įsigalėjusio režimo savitumus pagal analitinę Dirk Berg-Schlosser ir Jeremy Mitchell schemą.

Darbo uždaviniai:

- Trumai aprašyti Lietuvos istoriją iki jai atgaunant nepriklausomybę.
- Aptarti šalies ekonominę raidą ir pagrindinius socialinius sluoksnius.
- Aprašyti skaldančiuosius faktorius, veikusius šalies politinį gyvenimą.
- Atskleisti kokios suinteresuotos struktūros turėjo įtakos demokratijos likimui.
- Nustatyti išorinių veiksnių įtaką.
- Aptarti svarbiausius šalies istorijos momentus 1918 – 1926 m.
- Aprašyti 1926 m. gruodžio 17 d. coup d'état ir įsigalėjusio režimo savitumus.

Istoriografija. Valstybinis perversmas ir po jo įsigalėjęs nedemokratinis režimas buvo svarbiausias įvykis Pirmosios Lietuvos respublikos istorijoje. Paradoksalu, bet kol kas dar nesulaukėme nė vienos rimtos monografijos aiškiai ir giliai nagrinėjusios tokio svarbaus įvykio prielaidas, priežastis ir padarinius. Visgi situacija nėra tokia bloga, kokia galėtų pasirodyti iš pirmo žvilgsnio, nes spragą užpildo įvairūs straipsniai periodikoje, tam nemažai vietos skiriama įvairiuose kituose veikaluose.

Parlamentinis ir diktatūrinis laikotarpis domino sovietinius istorikus. Nors jų darbus reikia vertinti itin kritiškai, reikšmingų faktų juose galima rasti. Čia paminėsime E. Dirvelės⁵, R. Žepkaitės⁶

⁵ Dirvelė, Eugenijus. *Klasių kova Lietuvoje 1926 metais*. Vilnius, 1961.

⁶ Žepkaitė, Regina. *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919-1926 metais*. Vilnius, 1978.

monografijas. Čia tikriausiai reikėtų paminėti jau kone chrestomatiniiais tapusius L. Truskos⁷, G. Ilgūno⁸, A. Eidinto⁹ bendresnius veikalus, kuriuose nemažai gilinamasi ne tik į perversmo eigą, bet ir į mus dominančias priežastis bei prielaidas. Būtina paminėti ir ne taip seniai pasirodžiusią monografiją Lietuvos parlamentarizmo tradicijai.¹⁰ Vietos perversmui rado P. Jurgėla ir P. Jurkus bendrame veikale apie svarbų perversmininką P. Plechavičių¹¹. Vienas įdomesnių - Z. Butkaus straipsnis, kuriame gruodžio 17 d. perversmas lyginamas su perversmais kaimyninėje Latvijoje ir Estijoje.¹²

⁷ Ilgūnas, Gediminas. *Kazys Grinius*. Vilnius, 2000.

⁸ Eidintas Alfonsas. *Antanas Smetona. Politinės biografijos bruožai*, Vilnius:Mintis, 1990,. Tas pats *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius, 2012.

⁹ TRUSKA, Liudas. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996.

¹⁰ Danutė Blažytė-Baužienė, Mindaugas Tamošaitis, Liudas Truska. *Lietuvos Seimo istorija : XX-XXI a. Pradžia*. Vilnius, 2009.

¹¹ Jurgėla, Petras ir Jurkus, Paulius. Gen. *Povilas Plechavičius*. New York, 1978.

¹² Butkus, Zenonas. Valstybiniai perversmai Baltijos šalyse (1926 ir 1934 m) panašumai ir skirtumai. *Lietuvos istorijos studijos*, t. 18, 2006 m.

1. Lietuvos istorija iki 1918 m.

Lietuva iki patekimo į Rusijos imperijos sudėtį buvo europinė valstybė su parlamentarizmu užuomazgomis ir 1791 gegužės 3 d. Konstitucija, todėl politinis gyvenimas tapus carinės autokratiško valdymo Rusijos dalimi pasikeitė. Po 1795 metų padalijimo buvo pertvarkytas Lietuvos administracinis suskirstymas bei valdymo struktūra. Įvesta centralizuota valdymo sistema paralyžiavo Lietuvos politinį gyvenimą, naikino vietos valdžios organų veiklumą bei iniciatyvą. Todėl visuomenėje augo abejingumas visuomeniniams reikalams, menkėjo gyventojų solidarumas, daugėjo paskirtų valdininkų savivaliavimo.

Lietuviai tokiai politinei ir visuomeninei raidai bandė priešintis ir siekė išsivaduoti iš Rusijos Imperijos. Pirmasis mėginimas išsivaduoti siejamas su pokyčiais tarptautinėje arenoje – lietuviai galimybę pasiekti nepriklausomybę matė Napoleono karuose, tačiau nesėkmingas jo kariuomenės žygis į Rusiją 1812 m. šiuos planus sugriovė. Antrą kartą mėginta išsivaduoti 1831 metų sukilimu, kuris baigėsi lietuvių ir lenkų sukilėlių pralaimėjimu¹³. Pralaimėjimą nulėmė neaiški socialinė sukilimo programa, baiminimasis dėl galimos liaudies nepasitenkinimo ir bajorų noro išsaugoti savo privilegijas. Nesėkme pasibaigė ir 1863 m. lietuvių sukilimas, po kurio buvo pradėta aktyvi „lenkiškųjų pradų naikinimo“ politika.

Lietuvą valdant carams, ne tik politinės partijos, bet ir kultūrinės organizacijos buvo draudžiamos. Nemažai politinių partijų ir organizacijų veikė nelegaliai. Be slaptųjų organizacijų veiklos nebūtų galėję įvykti jau minėti 1831 ir 1863 metų sukilimai.

1905 m. Rusijos Imperijoje prasidėjo revoliuciniai pokyčiai (sušaukta valstybės Dūma), todėl Lietuvoje kilo mintis surengti lietuvių suvažiavimą. Buvo nuspręsta sušaukti Vilniaus suvažiavimą, vėliau pavadintą Didžiuoju Vilniaus seimu¹⁴. Jo sušaukimas ir priimti nutarimai rodo, kad lietuviai jau buvo politiškai subrendę, nes tokio gausaus seimo nė viena kita Rusijos tauta nešaukė ir vieningų rezoliucijų nepriėmė. Seimo dėka aktyviau pradėjo veikti nacionalinis sąjūdis, paskelbtas Lietuvos autonomijos reikalavimas, sutarta dėl tautinės valstybės etnografinėmis sienomis sudarymo principo.

Pirmojo pasaulinio karo pradžioje Lietuvą iškart palietė karo veiksmai. Rusijos kariuomenė buvo telkiama Lietuvos – Vokietijos pasienyje. Lietuvoje vykdoma skubota mobilizacija, pradėti rekvizuoti arkliai, maisto produktai. Prasidėjus karo veiksams, visiems pasienio gyventojams įsakyta pasitraukti

¹³ ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus; KULAKAUSKAS, Antanas. *Carų valdžioje. XXI amžiaus Lietuva*. Vilnius: Baltos lankos, 1996. 125 p.

¹⁴ ČEPĖNAS, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija, I tomas*. Vilnius: Lituanus, 1992. 341 p.

16 km nuo fronto linijų¹⁵. Vykstant karo veiksmams buvo sudeginta daug pasienio kaimų, lietuviai pabėgėliai traukėsi iš pasienio. Vyriausioji rusų kariuomenės vadovybė visiškai neatsižvelgė į Lietuvai daromus nuostolius ir reikalavo, kad judanti ir besitraukianti rusų kariuomenė priešams paliktų visiškai sunaikintą kraštą be jokių gyventojų. 1915 m. vokiečiams užėmus Vilnių Lietuvos gyventojai masiškai traukėsi į Rusijos gilumą. Čia jiems buvo organizuojamos šelpimo draugijos.

Metų pabaigoje Vilniaus lietuvių visuomenės veikėjai išsirinko visų politinių partijų penkių asmenų politinį biurą. Jo tikslas buvo ginti Lietuvos gyventojų reikalus vokiečių valdžios įstaigose. Politinis biuras įvairiais raštais ir memorandumais nuolat reaguodavo visais opiais lietuvių tautos arba lietuvių valstybės reikalais. Tuo pačiu Vilniaus lenkų politinė iniciatyva buvo sudaryta politinė organizacija „Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės konfederacija“, kurioje dalyvavo lietuvių, lenkų, gudų ir žydų atstovai.

1917 m. Vilniuje okupacinei valdžiai leidus, kairieji Vilniaus atstovai sušaukė lietuvių susirinkimą, kuriame svarstė Lietuvos padėtį. Ten buvo pasisakyta už nepriklausomą Lietuvą, nors ir susijungusią su Vokietija. Netrukus po to, rugsėjo 18 – 22 dienomis, buvo sušaukta Vilniaus konferencija¹⁶. Konferencijos metu išrinkta Lietuvos Taryba, kuri turėjo siekti Lietuvos Nepriklausomybės. Gruodžio 11 d. Lietuvos taryba pasirašė nutarimą, kuriame paskelbė nepriklausomos Lietuvos atkūrimą su sostine Vilniumi bei valstybinių santykių nutraukimą su kitomis valstybėmis, nors greta kitu straipsniu įsipareigojo amžinai ryšiais būti Vokietijos sąjungininke. Galutinai visiškos nepriklausomybės aktas paskelbtas 1918 metų vasario 16 d.

¹⁵ ČEPĖNAS, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija, II tomas*. Čikaga: M. Morkūno spaustuvė, 1986. 15 p.

¹⁶ ČEPĖNAS, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija, II tomas*. Čikaga: M. Morkūno spaustuvė, 1986. 187 p.

Lietuvos Respublika 1918 – 1939 m.

2. Socioekonomė raida ir rodikliai

Ekonominė situacija. Lietuvos teritorija ypač nukentėjo Pirmojo pasaulinio karo metais: rekvizicijų ir karinių rinkliavų nualintas žemės ūkis, labai silpna pramonė beveik sustabdė ekonominį krašto gyvenimą, nemaža dalis gyventojų buvo priverstinai evakuota arba savo noro buvo pasitraukusi į Rusijos gilumą – kai kurie tyrinėtojai tokių žmonių priskaičiuoja apie 550 000¹⁷. 1918 metų antrąjį pusmetį Lietuvoje dirvonuojančių ariamos žemės plotų buvo apie 35 %, karo metu sudeginta apie 80 000 pastatų. Tiesa, reikia pasakyti, kad karo veiksmai daugiausia vyko 1914 – 1915 metais, vėliau, pasitraukus Rusijos daliniams ir Lietuvos teritoriją užėmus Vokietijai, krašto ūkininkai galėjo grįžti prie santykinai normalaus ūkininkavimo su duoklėmis ir rinkliavomis karinei Vokietijos okupacinei valdžiai¹⁸.

Ūkiui atkurti ir finansų sistemai funkcionuoti pirmaisiais nepriklausomos valstybės gyvavimo metais (1918 – 1919) buvo imamos užsienio ir vidaus paskolos, kurios tuo laikotarpiu sudarė net 62,4 % visų Lietuvos biudžeto pajamų¹⁹. Pramonės įmonės tik pradėjo atsikurti, žemės ūkis prieškarinį lygį pasiekė tik 1923/24 metais, todėl pirmieji pokario metai ekonominiu požiūriu buvo labai sudėtingi. Pagrindiniais ekonominio gyvenimo uždaviniais pirmaisiais nepriklausomybės metais buvo:

- a) Finansų sistemos ir savos valiutos sukūrimas;
- b) mažažemių ir bežemių aprūpinimas dirbama žeme;
- c) pramonės atstatymas.

Esama ekonominė šalies situacija 1918 – 1919 m. darė labai didelę įtaką visam krašto gyvenimui. A. Smetona 1919 m. Sausio 23 d. Savo laiške K. Olšauskui rašė: „Visa nekaip atrodo Lietuvoje: susisiekimas tegalimas Suvalkų žemėje ir Kauno gubernijos dalyje. Visur anarchija. Naujoji valdžia užsiėmusi daugiausia organizuoti apsauga“²⁰. 1919 metais Lietuvoje buvo apie 2 103 000 gyventojų – dalis vis dar buvo likusi sovietų Rusijos gilumoje po karinės evakuacijos. Dauguma jų į Lietuvą sugrįžo 1920 – 1921 metais²¹. Socialinę gyventojų sudėtį 1918 – 1919 metų laikotarpiu apibūdinti yra gana sudėtinga, kadangi pirmasis (ir vienintelis) Lietuvos gyventojų surašymas buvo tik

1923 metais (tų metų duomenys išsamiau pristatome kitame šio darbo skyriuje), tačiau apibendrinamai galima teigti, jog didžiausią nuosimtį socialinėje visuomenės struktūroje užėmė

¹⁷ Tamošaitis M. et al. *Lietuvos seimo istorija. XX – XXI a. Pradžia*, Vilnius: Baltų lankų leidykla, 2009, p. 93

¹⁸ Krikščiūnas J. „Lietuvos žemės ūkis 1918 - 1938“, in *Lietuva 1918 – 1938*, Kaunas: Šviesa, 1990 (fotografuotinis leidimas), p. 116

¹⁹ Sruoga K. „Finansai ir ūkis nepriklausomoje Lietuvoje“, in *Lietuva 1918 – 1938*, Kaunas: Šviesa, 1990 (fotografuotinis leidimas), p. 144

vidurinioji klasė – 60, 4%. Tai smulkūs ir vidutiniai ūkininkai, amatininkai, smulkūs prekybininkai. Darbininkijai priskirtinų asmenų (žemės ūkio ir pramonės darbininkų) buvo apie 27,9 % (įskaitant ir bedarbius), o likusius 11,7 % sudarė kapitalo savininkai²².

Paminėtinas socialinės situacijos Lietuvoje pokariu aspektas buvo ir bedarbystė: čia statistikos taip pat trūksta, tačiau 1919 metais vien Kaune buvo apie 6000 bedarbių (1923 metų surašymo duomenimis samdomų darbuotojų iš viso būta 48 625, tad bedarbiai 1919 metais galėjo sudaryti apie 13 – 15 %). Dėl sudėtingos ekonominės situacijos Kauno miesto taryba galėjo paremti tik kiek daugiau nei trečdalį registruotų bedarbių²³.

Demokratijos išlikimui ar autoritarinio režimo įsigalėjimui reikšmės turi ir urbanizacijos lygis²⁴. Kaip žinoma, visą tarpukario laikotarpį Lietuva išliko mažai urbanizuota agrarinė valstybė, kurioje daugiau nei 80 % sudarė kaimo gyventojai. 1918 metų duomenų neturime, tačiau darant prielaidą, kad dinamikos šis kintamasis visu tarpukario laikotarpiu turėjo labai nedaug, galima remtis metų gyventojų surašymo duomenimis: 84,19 % gyventojų gyveno kaime, 15, 81 % - mieste²⁵. Labiausiai urbanizuotos buvo Kauno ir Klaipėdos apskritys, kur miesto gyventojai sudarė nežymią daugumą.

²⁰ Eidintas A. *Antanas Smetona. Politinės biografijos bruožai*, Vilnius:Mintis, 1990, p. 79

²¹ Tamošaitis M. et al. *Lietuvos seimo istorija. XX – XXI a. Pradžia*, Vilnius: Baltų lankų leidykla, 2009, p. 93

²² Žepkaitė Regina et al. *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1918 - 1926 metais*, Vilnius:Mokslas, 1978, p. 39

²³ Ten pat, p. 17.

²⁴ Berg-Schlosser D., Mitchell J. (Eds) *Conditions of Democracy in Europe, 1919-1939. Systematic Case Studies*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave, 2001, p. 4

²⁵ Vaskela G. „Miesto ir kaimo gyventojų skaičius 1923.09.17 apskritymis“ in <http://gevask.dtiltas.lt/LS1919/HTM/a006.html> (žiūrėta 2012 05 10)

	1915	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939				
Gyventojų skaičius (tūkst.)	2136	2103	2106	2126	2147	2175	2203	2230	2259	2286	2317	2340	2367	2393	2422	2451	2476	2500	2527	2550	2575	2443*				
Pramonės produkcija (tūkst. Lt)	212111	311081	354449	387013	
Pramonės darbininkai	14000***	28120	18518	...	19637	...	21053	19743	20660	22282	23344	25844	31689	35063	28538
Kainos (1913=100)	135,3	145,4	133,4	134	133,7	129	107,6	93,7	76,3	64,1	60,6	52,8	54,9	64,1	64,4	67,5
Emigracija (1000 gyventojų)	1,87	2,43	3,32	4,11	1,38	1,29	4,59	7,91	3,67	6,84	2,72	0,73	0,41	0,53	0,61	0,76	0,68	0,38	0,31	0,25
Budžeto pajamos (tūkst. Lt) ...	191361,2	422525,0	837574,6	72884	166261	235793	258625	235161	269360	319821	338541	347694	340086	292030	256862	264441	279861	302802	329940	370993	361782	
Prekybos balansas (tūkst. Lt)	-17117,2	-37718,4	2097,8	-9832,5	60049,8	-9988,0	12538,8	-19764,7	-34210,1	23419,5	21323,7	-4840,0	22172,3	18051,2	8555,2	23689,5	34424,4	-4341,9	9512,2	33832,0

* Be Klaipėdos krašto

** aukštinis

*** 1914 m. Duomenys

Šaltiniai: "Lietuvos statistikos biuletenis 1940 1-4", Kaunas, CSB 1940;

Lietuvos statistikos biuletenis 1936 12, Kaunas, CSB 1937;

Lietuvos statistikos biuletenis 1938 12", Kaunas, CSB 1939;

Vaskela G. "Santuokos, emigracija, gimstamumas ir mirtingumas 1000 gyventojų 1919–1939 metais" in

<http://gevask.difltas.lt/LS1919/HTML/a021.html> (prieiga 2012 05 10);

Vaskela G. "Lietuvos valstybės biudžeto pajamos 1918 - 1921, 1922 - 1926, 1927 - 1933, 1934 - 1939" in

<http://gevask.difltas.lt/GeVask/html/fmansai.html> (prieiga 2012 05 10);

Vaskela G. "Lietuvos importas ir eksportas 1920 - 1939" in <http://gevask.difltas.lt/LS1919/HTML/g001.htm> (prieiga 2012 05 10)

Lentelė Nr. 1. Lietuvos ekonominiai – socialiniai rodikliai 1915 – 1939 m.

Socialinės struktūros. 1926 m. sausio 1 d. Lietuvos teritorijoje gyveno 1 062 705 vyrai ir 1 164 797 moteris, taigi iš viso 2 227 502 gyventojai.²⁶ 99,4 % šių gyventojų buvo Lietuvos piliečiai, kurių daugumą sudarė lietuviai (80,6 %), didžiausia tautinė mažuma buvo žydai (7,2 %), paskui vokiečiai (4,2 %), lenkai (3 %), rusai (2,3 %), latviai (0,7 %) ir kt. (0,1 %).

Dauguma gyventojų (90,6 %) buvo krikščionys, o šių daugumą sudarė katalikai (80,5 %), toliau evangelikai liuteronai (8,8 %), sentikiai (1,5 %), stačiatikiai (1 %). Iš nekrikščioniškų daugiausia buvo judėjų, kurie sudarė 7,3 % visų gyventojų. Galima išvelgti tautybės ir tikėjimo ryšį: lietuviai ir lenkai daugiausia buvo katalikai, vokiečiai - evangelikai liuteronai, žydai - judėjai.

Taigi, tiek tautiškai, tiek tikibiškai Lietuva buvo pakankamai homogeniška šalis. Skirtingų tautybių ir religijų gyventojai, nepaisant ne kurių nedidelių buitinių incidentų, pakankamai darniai sugyveno ir pastebimesnio priešiško tarp jų nebuvo.

Apskaičiuota, kad 1923 – 1925 m. 1 472 945 arba 67,9 % visų Lietuvos gyventojų buvo dirbantys. Didžioji dalis visų dirbančiųjų gyventojų vertėsi žemės ūkyje – 1 129 870 (76,7 %). Iš jų 242 245 arba 21,4 % buvo bežemiai kaimo gyventojai, kurie nuomojo žemę arba samdėsi žemės savininkams. Prie jų galime priskirti ir 25 289 asmenis ir jų šeimos narius, kurie turėjo 1 – 2 ha žemės. Tai patys vargingiausieji valstiečiai., kurie negalėjo iš savo ūkių išsilaikyti, dėl to papildomai dirbdavo kitiems .

Žemės ūkių savininkų ir jų šeimos narių buvo 837 519. Ši grupė buvo nevienalytė, jai priklausantys asmenys skyrėsi savo turimos žemės dydžiu. 300 361 (35,9 %) žemės savininkų ir jų šeimos narių turėjo 2 – 10 ha žemės, šiek tiek gyvulių – vidutiniškai 1,1 arklio, 1,8 raguočio, 2,5 kiaulės. Šiek tiek mažesnė buvo žemės savininkų, turėjusių 10 – 20 ha žemės, grupė – tokių buvo 293 324 (35 %). Pasiturinčiau gyveno 120 444 (14,4 %) žemės savininkai, kurie turėjo 20 – 30 ha žemės. Reikia paminėti, kad 2 – 30 ha žemės turėję savininkai nedaug naudojosi samdomu darbu, daugiausia ūkiuose dirbo jų šeimų nariai, tai daugiausia šeimyninių ūkių ir ūkelių savininkai.

94 715 (11,3 %) ūkininkų turėjo 30 – 100 ha žemės. Deja statistiniai duomenys mums nepateikia, kiek buvo stambių žemės savininkų ir jų šeimos narių, kurie turėjo 50 – 100 ha žemės, tačiau yra žinomi tikslūs 30 – 50 ir 50 – 100 ha ūkių skaičiai. 30 – 50 ha ūkių buvo 20 597, o 50 – 100 ha ūkių buvo 6 476.²⁷ Žinodami, kad vidutiniškai vienam 30 – 100 ha ūkiui teko 3,5 žemės savininko ir dirbančio jo šeimos nario, mes galime teigti, kad Lietuvoje buvo 72 089 žemės savininkas ar jo šeimos

²⁶ Lietuvos statistikos metraštis 1924 – 1925 m. Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1927 m. p. 18.

²⁷ Vaskela, Gediminas. Lietuvos žemės ūkių ekonominiai rodikliai ūkių dydžiu 1930 m. visuotinio žemės ūkio surašymo duomenimis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://gevask.dtiltas.lt/LS1919/HTM/e031.htm>

narys, kuris turėjo 30 – 50 ha žemės, tai taip pat šeiminiai ūkininkai, kurie kartu su mažesnių ūkių savininkais sudarė vidurinį žemdirbių sluoksnį.²⁸

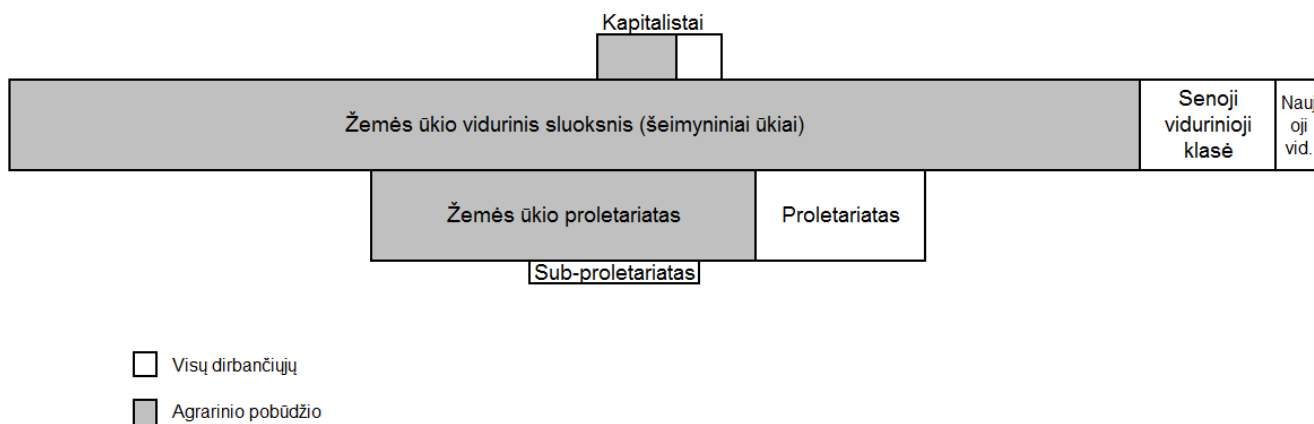
22 666 žemės savininkai turėjo 50 – 100 ha žemės. Tai žemvaldžiai, kurie kartu su 3 386 dar turtingesniais dvarininkais, turėjusiais daugiau nei 100 ha žemės sudarė stambiųjų žemvaldžių sluoksnį.²⁹

Surašymų duomenimis Lietuvoje beveik 120 tūkst. darbininkų dirbo ne žemės ūkyje. Daugiausia jų dirbo pramonėje, amatuose ir statybose (47 379), transporte ir ryšiuose (9 217), prekyboje (5 203), valstybinėse įstaigose (4 970) ir kitose šakose (52 543). 29 584 arba 8,2 % darbininkų turėjo nepastovų darbą (sub-proletarai).³⁰

Ne žemės ūkiu besivertusių įmonių savininkų su šeimos nariais sluoksnis buvo negausus – tik 110 000. Tačiau jį reikia išskirti į bent kiek stambesnius, kuriuos galime priskirti kapitalistams (apie 16 000), ir smulkių prekybos įmonių, amatininkų dirbtuvių, nuomojamų namų savininkus (apie 94 000), kurie sudarė senąjį vidurinį sluoksnį.

Asmenų, kurie gyveno iš protinio darbo (valstybės, visuomeninių įstaigų tarnautojai, inteligentai) buvo mažai – tik apie 34 tūkst.

Nepaisydami sovietinių istorikų bandymų sureikšminti darbininkų klasės judėjimo prieš kapitalistus, turime pasakyti, kad didesnio darbininkų ar kitų klasių bruzdėjimo (iki 1926 m), galėjusio turėti pastebimesnės reikšmės demokratijos Lietuvoje likimui, nebūta.

Schema Nr. 1. Lietuvos socialinė struktūra 1923 – 1925 m. (šaltiniai – Lentelė nr. 2)

²⁸ Žepkaitė, Regina. *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919-1926 metais*. Vilnius, 1978, p. 30.

²⁹Ten pat.

³⁰ Ten pat, p. 13.

	Tūkst.	% nuo visų gyventojų	% Nuo dirbančiųjų
Gyventojų skaičius*	2175	100,00%	-
Iš viso dirbančiųjų*	1472,6	67,71%	100,00%
Dirbantys ž. Ūkyje*	1129,9	51,95%	79,42%
Žemvaldžiai >50 ha**	26	1,20%	1,83%
Šeimyniniai ūkiai**	786,21	36,15%	55,27%
Ž. Ūkio darbininkai*	267,53	12,30%	18,81%
Kapitalistai*	16	0,74%	1,12%
Senoji vidurinioji klasė*	94	4,32%	6,61%
Naujoji vidurinioji klasė*	34,6	1,59%	2,43%
Ne ž. Ūkio darbininkai*	119,3		
Sub-proletariatas*	29		2,04%

Šaltiniai: *Žepkaitė Regina et al. "Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1918 - 1926 metais" Vilnius:Mokslas, 1978, p. 9 - 39.

**Vaskela G. "Lietuvos žemės ūkių ekonominiai rodikliai ūkių dydžiu 1930 m. visuotinio žemės ūkio surašymo duomenimis" in <http://gevask.dtiltas.lt/LS1919/HTM/e031.htm> (peržiūra 2012 05 02)

* 1923 - 1925 m. duomenys

** 1930 m. duomenys

Lentelė Nr. 2. Lietuvos socialinė struktūra 1923 – 1925 m.

3. Valstybę skalde veiksniai

Skirtingas politikų požiūris į tarptautinius santykius buvo svarbus **skaldantysis veiksnys**. Vilniaus problema buvo užprogramuota bendroje Lietuvos – Lenkijos istorinėje praeityje, o abiem šalims sukūrus nepriklausomas valstybes Vilnius tarsi pleištas įsirėžė tarp dviejų valstybių.

1920 m. spalio 9 d. Juzefo Pilsudskio inspiruotas Žiuljanas Želigovskis su jam pavaldžiais kariniais daliniais užėmė Vilnių, kurį Lietuvai pripažino tiek Tautų Sąjunga, tiek Sovietų Rusija. Šitokios klastingos agresijos būdu praradusi savo istorinę sostinę Lietuvos visuomenė laikėsi vieningai – visą tarpukarį Vilniaus klausimas buvo tarsi vienijantis visuomenę veiksnys, kurį geriausiai išreiškė šūkis „mes be Vilniaus nenurimsim“, o Lietuvos politikų bandymai ieškoti su Lenkija *modus vivendi* lietuvos visuomenėje buvo suprantami kaip Vilniaus išsižadėjimas ir valstybės interesų išdavimas, bei atitinkamai išnaudojami opozicinių partijų savo populiarumui ir nestabilumui valstybėje didinti.³¹

Šalies politikams reikėjo spręsti Vilniaus problemą, o dėl to jie nebuvo tokie vieningi kaip visuomenė. Pagrindinės šalies politinės jėgos buvo susiskaldžiusios dėl problemos sprendimo būdų. Lietuviams (po aršių ginčų) atmetus Tautų Sąjungos pasiūlytą plebiscito Vilniaus krašte idėją, lietuviai ir lenkai buvo pakviesti prie derybų stalo. Valdančiosios krikščionių demokratų ir valstiečių liaudininkų partijos tikėjosi, kad padedant Tautų Sąjungai pavyks išspręsti problemą, tuo tarpu tautininkai ir socialdemokratai į tai žiūrėjo nepalankiai, skeptiškai.

Pastarosios dvi partijos visą derybų laikotarpį kritiškai žiūrėjo į galimybę per Tautų Sąjungą susitarti su Lenkija. Ypač radikaliai pateiktųjų P. Hymanso projektų³² atžvilgiu laikėsi Tautininkai šitaip dar labiau didindami politinę įtampą Lietuvoje, jiems pritarė ir šaulių sąjunga, kariuomenė.³³ Pastarosios atstovai: krašto apsaugos ministras J. Šimkus, Vyriausiasis kariuomenės vadas J. Kraucevičius ir generalinio štabo viršininkas M. Katche 1921 m. rugsėjo 11 d. vyriausybei pranešė apie kariuomenėje

³¹ Grodis, Andrius. Lietuvos politinių partijų požiūris į Lenkiją 1920–1926 metais: nuo *modus vivendi* paieškų iki nuolatinės konfrontacijos. *Lietuvos istorijos studijos*, t. 21, 2008, p. 52.

³² Tautų Sąjungos Tarybos pirmininkas Polis Hymansas 1921 m. pateikė pirmąjį Vilniaus problemos sprendimo projektą, kuriuo buvo numatyta Lietuvos teritoriją padalyti į administracinius Vilniaus ir Kauno kantonus, garantuojant Lenkijos įtaką Vilniaus kantone, o abi valstybes glaudžiai susieti bendromis ekonominėmis ir karinėmis konvencijomis. Šį atmetus buvo pateiktas antrasis, kuriuo Vilnius gautų plačias autonomines teises Lietuvos sudėtyje, o Lietuva įsipareigotų Lenkijai leisti naudotis Lietuvos teritorija karo atveju.

³³ Grodis, Andrius. Lietuvos politinių partijų požiūris į Lenkiją 1920–1926 metais: nuo *modus vivendi* paieškų iki nuolatinės konfrontacijos. *Lietuvos istorijos studijos*, t. 21, 2008, p. 49 – 51.

didėjantį nepasitenkinimą derybomis ir teigė, jog „Karo konvencija su lenkais bus kariuomenės priimta kaip mūsų valdžios susilpnėjimo ženklas ir gali būti mūsų valdžiai užmesta kaip išdavimas.“³⁴

Valdančiosios partijos antrąjį P. Hymanso projektą vertino palankiai, tačiau po atentato į Lietuvos delegacijos Ženevoje vadovą Ernestą Galvanauską 1921 m. lapkričio 25 d., jų nuomonė iškart pasikeitė ir Lietuva projektą atmetė. Diskusijos dėl Hymanso projektų ne tik pagilino politinius nesutarimus tarp Lietuvos partijų, bet ir įstūmė Lietuvą į tarptautinę izoliaciją, kuri naudinga buvo tik priešiškomis Lietuvai šalims.

Nevienalytė Lietuvos politikų pozicija buvo santykių su kitomis valstybėmis klausimu, nesutarta į ką reikėtų orientuotis. 1925 m. prasidėjusios Lietuvos – Lenkijos derybos iššaukė reakciją. Opozicinės partijos ėmė kritikuoti vyriausybės užsienio politiką, bandymą derėtis su lenkais, ypač jos orientaciją į Angliją ir Prancūziją. Valstiečių liaudininkų lyderis M. Sleževičius ne kartą pabrėžė, jog Lietuva turėtų stiprinti ryšius su Sovietų Sąjunga ir Vokietija. Kaip išsireiškė istorikas Algimantas Kasperavičius, trikampio Berlynas-Kaunas-Maskva smaigalys tada turėjo būti nukreiptas prieš Varšuvą.³⁵ Rytų kryptis buvo labiau priimtina ir tautininkams. A. Smetona kritikavo Lietuvos vyriausybės nenorą užmegsti gerus santykius su Rusija, nes šitaip Lietuva rizikuoja tapti „derybų tarp Maskvos ir Varšuvos objektu“.³⁶ Opozicijos nuomonę palaikė ir Lietuvos ambasadoriai Maskvoje ir Berlyne - V. Sidzikauskas ir J. Baltrušaitis.

Po nesėkmingų derybų su lenkais Kopenhagoje atsistatydino V. Petrulio kabinetas. Naują kabinetą sudarė L. Bistras, o užsienio reikalų ministru tapo M. Reinys. Pastarasis buvo aiškus suartėjimo su Anglija šalininkas, tačiau ne visi valdantieji, įskaitant ir premjerą, jam pritarė. Įtakingas konservatorius J. Purickis savo straipsniuose palaikė orientacijos į Vokietiją idėją. L. Bistras buvo už santykių su ir Sovietų Sąjunga ir Vokietija gerinimą. Ūkininkų sąjungoje išryškėjo dvi srovės: V. Petrulio siekis tartis su Lenkija ir S.Šilingo orientacija į Rusiją. Didžioji dalis ateitininkų palaikė orientaciją į Rusiją ir Vokietiją, tam pritarė ir nemažai karininkijos ir kareivių.³⁷

Diskusijoje dėl užsienio orientacijos niekas nesiūlė Šiaurinės krypties, visiškai buvo nusivilta ir Tautų Sąjunga.³⁸ Galima sakyti, kad dominavo orientacijos į Sovietų Sąjungą ir/ar Vokietiją, tačiau buvo remiančių ir Lenkijos, Anglijos ir Prancūzijos kryptį. Tokiai mažai valstybei kaip Lietuva buvo būtina

³⁴ Bumblauskas, Alfredas. Lietuvos tūkstantmetis: dvi atmetos alternatyvos [interaktyvus]. In Lietuvos istorijos studijos [žiūrėta: 2012 m. balandžio 8 d.] Prieiga per internetą: <http://archive.minfolit.lt/arch/20501/20653.pdf>, p. 150.

³⁵ Kasparavičius, Algimantas. Didysis X Lietuvos užsienio politikoje : 1926 metų Lietuvos ir Sovietų Sąjungos nepuolimo sutarties sudarymo analizė. Vilnius, 1996, p. 47.

³⁶ Ten pat, p. 48.

³⁷ Ten pat, p. 52 -55.

³⁸ Žalys, Vytautas. Lietuvos diplomatinės istorija (1925-1940). Vilnius, 2007, p. 68 – 74.

vieninga ir nuosekli tarptautinė politika. Tarptautinės orientacijos klausimu nesutarė ne tik pozicija su opozicija, sutarimo nebuvo ir pačių valdančiųjų tarpe. Toks susiskaldymas tik blogino Lietuvos politikų tarpusavio santykius, taip didino politinę įtampą šalyje ir buvo vienas iš veiksnių, didinusių nestabilumą valstybėje.

4. Tarpinės struktūros

4.1. Politinės partijos

1920 – 1926 metais Lietuvoje vyko laisvi ir demokratiški rinkimai į valstybės įstatymų leidžiamąją valdžią – Seimą, kuriuose dalyvavo visos politinės partijos, išskyrus komunistus – jie steigiamojo seimo rinkimus 1920 metais boikotavo³⁹, vėliau komunistų partijos veikla buvo suvaržyta⁴⁰. Politinių partijų spektras aptariamuoju laikotarpiu buvo paremtas ideologiniu ir etniniu pobūdžiu. Ideologiškai galima išskirti tiek dešinės, tiek kairės pusės partijas, etniniu požiūriu susikūrusios partijos Seime reikšmės turėjo mažai (plg. žydų „Bundas“ ar Klaipėdos krašto vokiečių partijos).

Didžiausią vaidmenį Lietuvos politikoje vaidino du priešingų polių partijų blokai: tai krikščionių blokas ir kairieji valstiečiai liaudininkai. Krikščionių bloką sudarė Lietuvos krikščionių demokratų partija (LKDP) bei dvi jai iš esmės pavaldžios katalikiškos organizacijos – Lietuvos darbo federacija (LDS) bei Lietuvos ūkininkų sąjunga (LUS)⁴¹, nuolatos atskirais sąrašais dalyvaudavusios seimo rinkimuose. Liaudininkų bloką sudarė dvi atskiros, bet giminingos politinės jėgos – tai Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga (LVLS) ir Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija (LSLDP)⁴².

Lietuvos krikščionių demokratų partija, įkurta 1905 metais, buvo viena iš populiariausių politinių organizacijų 1920 – 1926 metais Lietuvoje: Steigiamajame seime kartu su LDF ir LUS turėjo daugumą (žiūr. lentelę nr. 4), per I ir II seimo rinkimus gavau panašų skaičių seimo narių mandatų. Didžiausią pralaimėjimą LKDP patyrė per III seimo rinkimus, kada, praradusi apie 12 % rinkėjų balsų, turėjo pasitraukti į opoziciją. 1920 – 1923 m. LKDP sėkmę garantavo daug faktorių: visų pirma, didžioji Lietuvos gyventojų dalis buvo praktikuojantys katalikai, be to, LKDP turėjo daug įvairių politinių ir nepolitinių organizacijų, kurių nariais buvo tie patys rinkėjai. Ne mažą dalį LKDP narių sudarė kunigai, kurie tarp agrarinio krašto gyventojų turėjo didelį autoritetą, nevengė naudotis bažnyčios sakyklomis politinei priešrinkiminei agitacijai vykdyti – vis dėlto aptariamuoju laikotarpiu pamaldos bažnyčioje buvo vienas iš pagrindinių bendruomenių susibūrimo vietų.

LKDP kartu su kitomis politinėmis partijomis 1920 – 1926 metais dalyvavo visose Lietuvos vyriausybėse, net 4 iš 5 to laikotarpio ministrų pirmininkų buvo LKDP atstovai. Krikščionių blokas aktyviai dalyvavo rengiant visus pagrindinius valstybės įstatymus – 1922 metų Konstituciją, žemės

³⁹ Tamošaitis M. et al. *Lietuvos seimo istorija. XX – XXI a. Pradžia*, Vilnius: Baltų lankų leidykla, 2009, p. 46

⁴⁰ Žepkaitė Regina et al. *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1918 - 1926 metais*, Vilnius: Mokslas, 1978, p. 105

⁴¹ Galgaitė A. *Bažnyčios vaidmuo Lietuvoje 1919 – 1940 m.* Vilnius: Mintis, 1967, p. 7

⁴² Tamošaitis M. et al. *Lietuvos seimo istorija. XX – XXI a. Pradžia*, Vilnius: Baltų lankų leidykla, 2009, p. 149.

reformos įstatymą, pradinio privalomojo švietimo įstatymą. Čia, aišku, jie atstovavo ir savo interesus – gynė bažnyčių žemėvaldą nuo nusavinimo, pasistengė, kad Konstitucijoje valstybė ir religija nebūtų atskirtos, garantavo tikybos paskaitas mokyklose⁴³. Vienas iš pagrindinių įstatymų, kuriam LKDP ne tiek priešinosi, kiek vilkino jo rengimą ir priėmimą – civilinės metrikacijos įstatymas⁴⁴.

Krikščioniškų vertybių ir tautiškumo mišinį puikiai atspindi pagrindinio LKDP ideologo prelado M. Krupavičiaus žodžiai, pasakyti 1926 lapkričio 26 d. Seimo posėdyje: „Fašizmas pats savyje yra sveikas tautinis judėjimas. Reakcija prieš socializmo režimą ar kerenščiną, kurie veda valstybes prie pražūties. Šiandien fašizmas yra legalios organizacijos visose valstybėse. <...> Jeigu jūs pravardžiuojate tautinį susipratimą, patriotizmą, tautinius idealus fašizmu – ta prasme ir aš fašistas. Ir visi mes, tautininkai lietuviai, fašistai!“⁴⁵.

Data	Vyriausybę suformavusios partijos	Ministras pirmininkas
1918.11.11	LVT	A. Voldemaras
1918.12.26	LVT	M. Šleževičius
1919.03.12	LVT	P. Dovydaitis
1919.06.12	LVT	M. Šleževičius
1919.10.07	LVT	E. Galvanauskas
1920.06.19	LKDP, LUS, LDF, LSLDP, LVLS	K. Grinius
1922.02.02	LKDP, LUS, LDF	E. Galvanauskas
1923.06.29	LKDP, LUS, LDF, LVLS	E. Galvanauskas
1924.06.18	LKDP, LUS, LDF	A. Tumėnas
1925.02.04	LKDP, LUS, LDF	V. Petrulis
1925.09.25	LKDP, LUS, LDF	L. Bistras
1926.06.15	LVLS, LSLDP, LSDP, TM	M. Šleževičius
1926.12.17	LTS	A. Voldemaras

Santrumpos: LVT - Lietuvos valstybės taryba

LKDP - Lietuvos krikščionių demokratų partija

LUS - Lietuvos ūkininkų sąjunga

LDF - Lietuvos darbo federacija

LSLDP - Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija

LVLS - Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga

LTS - Lietuvos tautininkų sąjunga

TM - tautinių mažumų partijos

Šaltiniai: Tamošaitis Mindaugas et al. "Lietuvos seimo istorija XX. - XXI a. Pradžia" Vilnius: Baltos lankos, 2009, p. 51, 97, 116, 145, 187-189

Lentelė Nr. 3. Lietuvos vyriausybės ir jų sudėtis 1918 – 1926 m.

⁴³ Tamošaitis M. et al. *Lietuvos seimo istorija. XX – XXI a. Pradžia*, Vilnius: Baltų lankų leidykla, 2009, p. 79 - 81

⁴⁴ Galgaitė A. *Bažnyčios vaidmuo Lietuvoje 1919 – 1940 m.* Vilnius:Mintis, 1967, p. 14

⁴⁵ Eidintas A. *Antanas Smetona. Politinės biografijos bruožai*, Vilnius:Mintis, 1990, p. 101 - 102

1926 metais, per III Seimo rinkimus, krikščionių blokas gavo 7 mandatais mažiau (II seime turėjo 40 vietų, III – 33). Nors ir išliko didžiausia frakcija, tačiau niekaip nesudarė frakcijos nei su viena iš kairiųjų partijų, todėl pasitraukė į opoziciją..

LKDP ideologiškai priešingas blokas – tai valstiečiai liaudininkai. 1920 – 1926 metais LVLS kartu su LSLDP buvo pagrindiniai krikščionių bloko konkurentai Seimo rinkimuose, nors kartu ir dalyvavo VI vyriausybės darbe, kuriam vadovavo liaudininkas K. Grinius. LVLS savo veiklą pradėjo 1918 metais (nors pirmoji veiklos užuomazga laikyta 1905 metais, kai mėginta įkurti Lietuvos valstiečių sąjungą⁴⁶). Tuo pačiu metu veiklą Lietuvoje pradėjo ir labai gimininga LSLDP, vadovaujama M. Šleževičiaus. Abi šios partijos turėjo labai panašią politinę programą – pasisakė už demokratinę respubliką, kurioje žemės ūkis turėtų remtis privačia nuosavybe, kurios pagrindas – smulkūs ūkininkai ir valstiečiai. Taip pat siūlė kooperaciją, socialinę lygybę: „visi darbo žmonės galėtų lygiai naudotis visais mokslo, darbo ir kultūros vaisiais“⁴⁷.

1922 metais LVLS ir LSLDP susijungė į vieną organizaciją ir dalyvavo II seimo rinkimuose kaip viena partija. Didžiausią politinę sėkmę pasiekė 1926 metais vykusiuose III seimo rinkimuose, kur gavo 22 mandatus ir kartu su Lietuvos socialdemokratų partija ir tautinių mažumų atstovais suformavo koaliciją ir M. Šleževičiaus vadovojamą vyriausybę. LVLS, gavusi valdžią, pradėjo vykdyti savo rinkiminius pažadus – panaikinti karo padėtį, sumažinti atlyginimus kunigams (jų požiūriu, kunigai gaudavo užtenkamai lėšų iš parapijiečių⁴⁸), pradėti kariuomenės reformą, pakeisti spaudos įstatymą ir baudžiamąjį kodeksą.

Dar viena ilgą laiką buvusi opozicinė kairioji partija Lietuvoje – tai socialdemokratai (LSDP). Įkurta 1896 metais, seniausia politinė organizacija Lietuvoje, politinėje arenoje 1920 – 1926 metais buvo trečioje vietoje po krikščionių bloko ir LVLS. LSDP „veikimo programoje“ buvo daug socialistinių šūkių: nacionalizuoti visą žemę, paliekant tik smulkus valstiečių ūkius, sutrumpinti darbo dieną iki 8 valandų, įvesti socialinį draudimą, nemokamą medicinos pagalbą, nemokamą švietimą iki 16 metų, atskirti bažnyčių nuo valstybės ir mokyklos⁴⁹. LSDP kartu su LVLS po III seimo rinkimų sudarė koaliciją ir suformavo gana trapią koalicinę vyriausybę. Socialdemokratų lyderiai – Steponas Kairys, K. Bielinis, J. Plečkaitis – buvo stambaus kalibro politikai, į kurių nuomonę, nors ir esant opozicijoje, būdavo įsiklausoma.

⁴⁶ „LVS gyvenimas“ in *Lietuvos ūkininkas*, 1919 Nr. 30, p. 3

⁴⁷ Žepkaitė Regina et al. *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1918 - 1926 metais*, Vilnius:Mokslas, 1978, p. 79 - 80

⁴⁸ Tamošaitis M. et al. *Lietuvos seimo istorija. XX – XXI a. Pradžia*, Vilnius: Baltų lankų leidykla, 2009, p. 162

⁴⁹ Žepkaitė Regina et al. *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1918 - 1926 metais*, Vilnius:Mokslas, 1978, p. 53 - 54

Lentelė Nr. 4. Rinkimų į Seimą rezultatai 1920 – 1936 m.

Partijos	Steigiamasis seimas 1920. 04 14-15 d.		I seimas 1922 10 10 - 11 d.		II seimas 1923 05 12 - 13 d.		III seimas 1926 05 8 - 9 d.		IV seimas 1936 06 9 - 10 d.	
	Vietų seime	%	Vietų seime	%	Vietų seime	%	Vietų seime	%	Vietų seime	%
Lietuvos krikščionių demokratų partija	24	21,00	15	19,00	14	18,00	14	16,00	0	0,00
Lietuvos darbo federacija	15	13,00	11	14,00	12	15,00	5	6,00	0	0,00
Lietuvos ūkininkų sąjunga	20	18,00	12	15,00	14	18,00	14	16,50	0	0,00
Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija	9	8,00	5	6,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga	20	18,00	14	18,00	16	21,00	22	26,00	0	0,00
Lietuvos socialdemokratų partija	14	12,50	11	14,00	8	10,00	15	18,00	0	0,00
Tautos pažangos partija (vėliau - Tautininkų sąjunga)	0	0,00	0	0,00	0	0,00	3	3,50	46*	93,90
Demokratinė tautos laisvės santara (Lietuvos ūkininkų partija)	0	0,00	0	0,00	0	0,00	2	2,40	0	0,00
Kitos partijos	10	9,50	10	14,00	14	18,00	10	11,60	3**	6,10
Iš viso:	112	100,00	78	100,00	78	100,00	85	100,00	49	100,00

*oficialiai LTS nariais buvo 42, likę 4 - "neregistruoti" Šaltiniai: Žepkaitė Regina et al. "Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1918 - 1926 metais" Vilnius:Mokslas, 1978, p. 130 - 131

**Klaipėdos krašto atstovai Tamošaitis Mindaugas et al. "Lietuvos seimo istorija XX - XXI a. Pradžia" Vilnius: Baltos lankos, 2009, p. 51, 97, 116, 145, 187-189

Lietuvos Komunistų partija (LKP) susikūrė 1918 metų pavasarį, rėmėsi sovietų Rusijos bolševikų programinėmis nuostatomis, tačiau niekada taip ir netapo parlamentine partija. 1918 – 1919 metais bandė kurti valstiečių ir darbininkų tarybas, tarybinę vyriausybę Vilniuje, tačiau praktiškai buvo mažareikšmė. Galima teigti, jog LKP buvo stipriausia pagrindinė partija, kuri iki 1926 metų balansavo ties legalumo riba (komunistinė spauda buvo uždrausta, partija daugiausia veikė per darbininkų organizacijas ir profsąjungas⁵⁰), o po 1926 gruodžio perversmo buvo visiškai uždrausta, jos nariai represuoti.

Lietuvos tautininkų sąjunga (LTS), iki 1924 metų Tautos pažangos partija, buvo įkurta 1919 metais, daugiausia kėlė nacionalistines idėjas ir rėmėsi dešiniąja politine ideologija. Politinėje programoje turėjo tris pagrindines nuostatas: dėl žemės reformos – pasisakė už greitą ir teisingą atlyginimą už nusavinamą žemę, dėl kariuomenės – siekė, kad Lietuva turėtų nedidelę, bet profesionalią ir gerai ginkluotą kariuomenę, o karininkai ir kariai turėtų socialines garantijas (ši nuostata kariuomenei ypač imponavo), dėl Amerikos lietuvių – siekė gauti jų palankumą leidžiant emigrantams įsigyti nekilnojamąjį turtą Lietuvoje⁵¹. Nors LTS priklausė daug įtakingų politikų (A. Smetona, A. Voldemaras, J. Tumas – Vaižgantas, V. Mironas), tačiau iki pat 1926 metų tai buvo tik „generolai be armijos“⁵²: LTS atstovai nei į Steigiamąjį, nei į kitus du seimus nepateko, tik III seime gavo 3 vietas. Būdami iš esmės visą laiką opozicijoje, niekada neatsisakė grandiozinių planų ir asmeninių A. Smetonos bei A. Voldemaro ambicijų sugrįžti prie valstybės vairo.

1920 metais A. Smetona pasitraukė iš valstybinio darbo, užsiėmė privačia veikla. 1923 metais LTS su Smetona priešakyje vėl bandė patekti į seimą, tačiau tesurinko apie 2,9 % balsų⁵³. Partijos lyderiai pradėjo aršiai kritikuoti vyriausybę ir pozicijas partijas, dėl to A. Smetona netgi buvo patekęs į Kauno kalėjimą, o A. Voldemaras – išstremtas iš miesto⁵⁴. 1926 metų gruodį LTS, tiksliau A. Smetona su A. Voldemaru, susiklosčius politinėms aplinkybėms, grįžo prie valdžios vairo nedemokratišku būdu.

⁵⁰ Žepkaitė Regina et al. *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1918 - 1926 metais*, Vilnius:Mokslas, 1978, p. 43

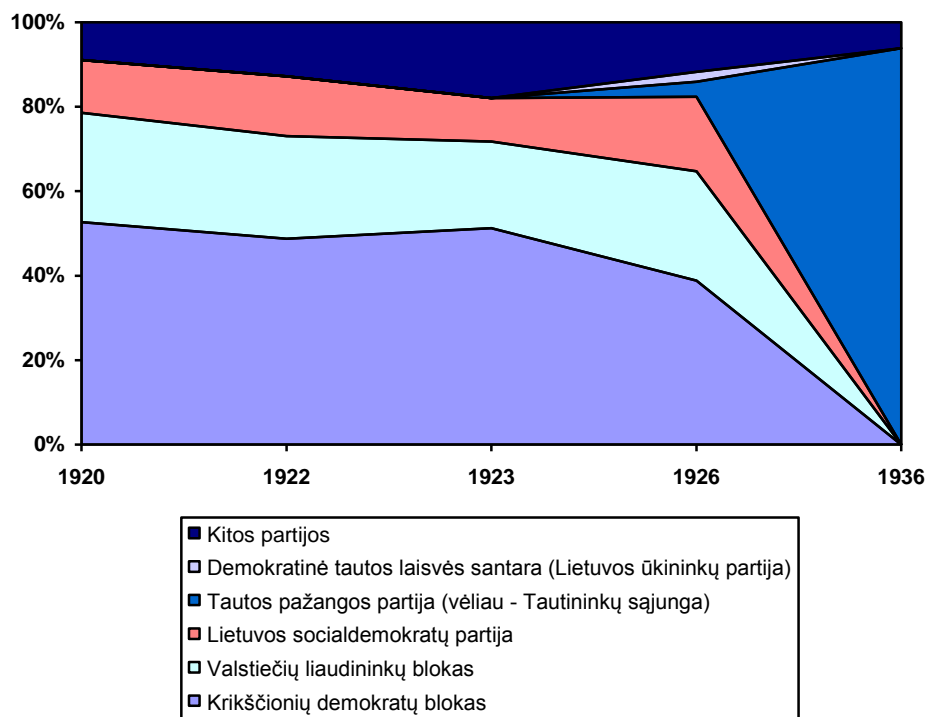
⁵¹ Žepkaitė Regina et al. *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1918 - 1926 metais*, Vilnius:Mokslas, 1978, p. 98 - 99

⁵² Eidintas A. *Antanas Smetona. Politinės biografijos bruožai*, Vilnius:Mintis, 1990, p. 81

⁵³ Tamošaitis M. et al. *Lietuvos seimo istorija. XX – XXI a. Pradžia*, Vilnius: Baltų lankų leidykla, 2009, p. 116

⁵⁴ Eidintas A. *Antanas Smetona. Politinės biografijos bruožai*, Vilnius:Mintis, 1990, p. 87-88

Politinių blokų turimų vietų seime kaita 1920 - 1936 metais

4.2. Interesų grupės

4.2.1 Katalikų bažnyčia ir katalikiškos organizacijos

Katalikų bažnyčia, daugiausiai narių turėjusi nepolitinė religinė organizacija Lietuvoje, aktyviai veikė politinę krašto erdvę, siekdama savo tikslų įgyvendinimo ar bent jau deramo katalikiškų vertybių atstovavimo politiniame Lietuvos gyvenime.

Suprantama, daugiausia bažnyčia veikė per LKDP – kunigai dalyvavo politiniame šalies gyvenime, LKDP 1920 – 1926 metais dirbo vyriausybėje ir iš esmės stipriai atstovavo bažnyčios interesus: nebuvo įteisinta civilinė metrikacija (visi, norintys tuoktis ar registruoti vaiko gimimą, tą turėjo daryti bažnyčioje), bažnyčios išlaikė dalį savo žemėvaldos, kunigams buvo mokami atlyginimai iš

biudžeto. Taip pat gausiai visu LKDP valdymo laikotarpiu buvo remiamos ir įvairios katalikų organizacijos: Zitiečių draugija, Moterų globos komitetas, „Caritas“ sąjunga etc⁵⁵.

Visas katalikiškas organizacijas Lietuvoje nuo 1919 metų vienijo Katalikų veikimo centras (KVC) – jis koordinavo bendrą darbą, buvo formuojamos pagrindinės veiklos kryptys. Nuo 1922 metų, po Pijaus XI enciklikos, buvo suaktyvinta ir vad. Katalikiškos akcijos veikla: ja buvo siekiama įtraukti į politinį gyvenimą katalikus ir kunigus, kad atsirastų atsvara moderniajam liberalizmui⁵⁶.

Politiniam gyvenimui veikti ir įvairių socialinių grupių rinkėjams pritraukti bei asocijuoti katalikai turėjo įkūrę dvi politines-socialines organizacijas: Lietuvos darbo federaciją (LDF) ir Lietuvos ūkininkų sąjungą (LUS).

LDF buvo įkurta 1920 metais, į jos sudėtį įėjo ir Zitiečių draugija, vienijanti tarnaites katalikes. LDF daugiausia orientavosi į apatines klases – samdomus žemės ūkio ir pramonės darbininkus. Jų įstatuose buvo numatyta daug socialinių dalykų: gerinti darbininkų gyvenimą, mažinti nedarbą, įvesti socialinį draudimą etc⁵⁷. LDF narių pritraukti padėjo ir profsąjungų veiklos varžymas – 1920 metais LDF turėjo 15 000 narių ir 150 skyrių, 1923 – apie 20 000 narių ir 250 skyrių, o 1926 metais – jau 400 skyrių⁵⁸. Į LDF noriai stojo darbininkai (pavyzdžiui, prijungus Klaipėdos kraštą, įstojo daug geležinkelininkų). Ši organizacija rėmėsi 1891 metų popiežiaus Leono XIII enciklika, kurioje siūloma darbininkams bendradarbiauti su buržuazija ir kartu spręsti konfliktus – LDF teigė, jog „Mūsų tikslas yra įstatymdavystę pakreipti į tokias vagas, kad darbo žmonėms būtų užtikrinta kiek galima didesnė gerovė, būtų suteiktos visos laisvės“⁵⁹. LDF kaip profsąjunginė darbininkų interesus atstovaujanti organizacija dalyvavo ir visuose seimo rinkimuose kaip atskira politinė jėga nuo LKDP - LDF daugiausia vietų pavyko gauti Steigiamojo seimo rinkimuose (žiūr. Lentelę Nr. 4).

LUS buvo įkurta taip pat 1919 metais – tai daugiau ekonominė ir ūkininkų kooperacijos sąjunga: ji siekė aktyviai vykdyti žemės reformą (tai buvo aktualu pagrindiniams sąjungoms nariams – valstiečiams), daug dėmesio skyrė žemės ūkio kooperatyvų steigimui. LUS pirmuoju pirmininku buvo A. Stulginskis, jos veikloje aktyviai dalyvavo P. Karvelis, broliai Vailokaičiai, E. Draugelis, V. Petrulis. 1920 metais LUS įkūrė savo organizacijos „Centralinį banką“. Šios sąjungos veikloje dalyvavo apie 4

⁵⁵ Žepkaitė Regina et al. *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1918 - 1926 metais*, Vilnius:Mokslas, 1978, p. 58

⁵⁶ Galgaitė A. *Bažnyčios vaidmuo Lietuvoje 1919 – 1940 m.* Vilnius:Mintis, 1967, p. 19

⁵⁷ Žepkaitė Regina et al. *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1918 - 1926 metais*, Vilnius:Mokslas, 1978, p. 61

⁵⁸ „LDF istorija“ in <http://www.ldf.lt/index.php?cid=998> (peržiūrėta 2012 05 10)

⁵⁹ „Mūsų kulias“ in *Darbininkas*, 1921 rugpjūčio 27 d., p. 1

000 narių – daugiausia smulkių ir vidutinių ūkininkų. LUS, nors ir būdama kooperacijos sąjunga, taip pat dalyvavo rinkimuose – jos programa mažai kuo skyrėsi nuo LKDP⁶⁰.

4.2.2 Kariuomenė

D. Berg-Schlosseris savo analitinėje schemoje kaip tarpinės struktūros kariuomenės neįvardija⁶¹ (ji priskiriama politinės sistemoms išvestinėms struktūroms, tokioms kaip represinės etc.), tačiau Lietuvos atveju kariuomenė iš dalies veikė kaip tarpinė struktūra, formuojanti politinių partijų keliamas idėjas ir visos šalies politinę sistemą: pavyzdžiui, po 1920 metų Panemunės kariuomenės maišto skubos tvarka seime buvo priimtas Amnestijos įstatymas⁶².

Kaip jau minėta, kariuomenės prielankumo tikėjosi ir dauguma politinių partijų, todėl savo programose aptardavo ir kariuomenės pertvarkos/stiprinimo būtinybę, pavyzdžiui, LTS (žiūr. 4.1. skyrių). Panašiai kariuomenės atžvilgiu laikėsi ir krikščionių blokas seime (LKDP, LUS, LDF). 1926 metais koalicinę vyriausybę suformavus kairiosioms partijoms, viena iš numatytų reformų turėjo vykti ir krašto apsaugos sistemoje: naujasis krašto apsaugos ministras K. Škirpa teigė, jog esama kariuomenė yra neefektyvi, daugiau lėšų sunaudoja jos administracinis aparatas, nei tiesiogiai skiriama kariams ir ginkluotei⁶³. Pagal 1926 metų rugsėjį pradėtą vykdyti planą vien generalinis štabas turėjo būti sumažintas 30 %, kitų pagalbinių įstaigų personalas – apie 35 %. Tarp atleistųjų ne mažai buvo aukšto rango karininkų, dirbusių štabe, todėl nepatenkintų esama valdžia. Nagrinėjant Lietuvos kariuomenės sudėties 1926 – 1927 metais lenteles darytina išvada, jog iš tiesų pradėta reforma visiškai neįgavo pagreičio: 1926 rugsėjį kariuomenėje buvo 1617 profesinės tarnybos karių ir karininkų, o tų pačių metų gruodį – 1558, t.y. per 3 mėnesius darbo neteko tik apie 3,5 % karininkų⁶⁴. Pakankamai žibalo į ugnį pylė ir opozicija, teigdama, jog naujoji valdžia vykdo ne reformą, bet tiesiog mažina kariuomenę – tai visuomenėje buvo sutikti neigiamai.

1926 metų rudenį dalis darbo netekusios aukštosios karininkijos kartu su Kauno karo įgulos karininkais aktyviai prisidėjo prie perversmo organizavimo ir gruodžio 17 d. karininkams teko

⁶⁰ Žepkaitė Regina et al. *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1918 - 1926 metais*, Vilnius: Mokslas, 1978, p. 69

⁶¹ Berg-Schlosser D., Mitchell J. (Eds) *Conditions of Democracy in Europe, 1919-1939. Systematic Case Studies*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave, 2001, p. 23

⁶² Tamošaitis M. et al. *Lietuvos seimo istorija. XX – XXI a. Pradžia*, Vilnius: Baltų lankų leidykla, 2009, p. 63

⁶³ Tamošaitis M. et al. *Lietuvos seimo istorija. XX – XXI a. Pradžia*, Vilnius: Baltų lankų leidykla, 2009, p. 178

⁶⁴ Vaičėnionis J. „Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920 – 1939 m.“ in *Karo archyvas XVII*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2002, p. 154

vadovaujamas vaidmuo išvaikant III seimą bei prezidentu paskelbiant A. Smetoną⁶⁵. Po perversmo kariuomenė tapo viena iš pagrindinių A. Smetonos režimo atramų⁶⁶.

4.3. Kiti judėjimai

Vienas iš pilietinių judėjimų, turėjęs įtakos demokratijos raidai tarpukario Lietuvoje, buvo Lietuvos Šaulių Sąjunga (LŠS). Įkurta 1919 metais kaip „savanoriška pilietinės savigynos savaveiksmė visuomenės organizacija, stiprinanti valstybės gynybinę galią, ugdanti pilietiškumą ir tautinį sąmoningumą“⁶⁷, 1923 metais ši organizacija turėjo apie 62 000 narių. Beveik nuo pat įkūrimo pradžios LŠS buvo iš esmės politiškai angažuota organizacija: šauliai dalyvavo nepriklausomybės kovose, taip pat sudarė didžiąją dalį 1923 sausio mėnesį į Klaipėdos kraštą pervežtų „sukilėlių“.

LŠS vadovybėje dirbo tautininkai A. Smetona, J. Tumas-Vaižgantas, A. Klimas, V. Mickevičius – Krėvė šiai organizacijai vadovavo 1922 – 1924 m. LŠS nariai palaikė ir gruodžio 17 d. perversmą – organizacijos oficiozas „Trimitas“ 1926 gruodžio 24 d. numeryje rašo, jog „ilgai brendęs tautiškai nusistačiusios visuomenės dalies nepasitenkinimas valdžios vedama politika pasireiškė įvykusia valdžios permaina“, o „valstybės valdžios permaina atlikta grynai konstitucijos tvarka“⁶⁸.

Po perversmo LŠS renginiuose noriai dalyvavo ir „Tautos vadas“, buvo paskelbtas sąjungos garbės pirmininku, LŠS garbės sargyba dalyvaudavo valstybinėse prezidentūros iškilmėse. Po 1936 metais paskelbto Draugijų įstatymo LŠS buvo įjungta į Lietuvos kariuomenės sudėtį⁶⁹.

5. 1926 – ieji

1926 m. Seimo rinkimų rezultatai parodė, kad II seime daugumą turėjęs krikščionių demokratų blokas pralaimėjo kairiosioms partijoms – socialdemokratams ir valstiečiams liaudininkams. Tokius rezultatus nulėmė tai, kad reikėjo naujų reformų visose gyvenimo srityse. Kadangi nė viena partija negavo daugumos, tapo aišku, kad seimo išrinkta dauguma taps koalicine. Buvo sudaryta valstiečių

⁶⁵ Tamošaitis M. et al. *Lietuvos seimo istorija. XX – XXI a. Pradžia*, Vilnius: Baltų lankų leidykla, 2009, p. 178

⁶⁶ Vaičėnionis J. *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927 – 1940)*, Vilnius: Versus Aureus, 2004, p. 7.

⁶⁷ „LŠS įkūrimas“ in http://www.sauliusajunga.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=31 (peržiūrėta 2012 05 10)

⁶⁸ „Nauja krašto valdžia“ in *Trimitas*, 1926 gruodžio 24 d. Nr. 50, p. 1497 - 1499

⁶⁹ „LŠS įkūrimas“ in http://www.sauliusajunga.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=31 (peržiūrėta 2012 05 10)

liaudininkų ir socialdemokratų koalicija, kuri iš karto buvo ardoma nesutarimų. Socialdemokratai, visuomet turėję žymiai didesnę intelektualinį potencialą negu jų skaičius seime bei įtaka visuomenėje, dabar naudojosi valdžia ir vertė liaudininkus vykdyti kur kas radikalesnę politiką, nei pastarieji būtų norėję⁷⁰. Krikščionių demokratų blokas perėjo į griežtą opoziciją valdančiajai koalicijai. Seimo darbe ateityje jų laikysena buvo ne tik priešiška, bet ir nuosekliai destruktivi. Joje neabejotinai vyravo kerštas už pralaimėtus rinkimus.

Iškart po seimo rinkimų, buvo pradėti svarbiausi seimo darbai. Penktajame posėdyje buvo išrinktas naujasis Lietuvos prezidentas Kazys Grinius. Tai, kad prezidentą rinko palamentas lėmė, kad jis nebuvo stiprus ir savarankiškas. Be to, pagal to meto Lietuvos įstatymus prezidentas renkamas tik trejų metų kadencijai⁷¹. Tačiau prezidentas turėjo teisę paleisti ir patvirtinti ministrų kabinetą. Tai suteikė galimybę šalia savęs turėti tinkamus ministrus ir jų pirmininką. Savo inauguracinėje kalboje prezidentas K. Grinius siūlė: „ne konstituciją lenkti į save, bet save lenkti į konstituciją. Iš to išeina, plačiau tai imant, tolerancijos reikalingumas, priešininko nuomonės ir asmens gerbimas“⁷².

Tais pačiais 1926 m. tautininkų frakcija seime parėmė daugelį kairiųjų pasiūlytų įstatymų, tačiau pasipriešino sumanymui nuo 1927 m. sumažinti dvasininkams algas⁷³. Liaudininkai teigė, kad dvasininkai gauna pinigų iš parapijiečių, tačiau jie atlieka ir valstybės funkcijas, tvarko metrikaciją. Dėl šios priežasties buvo pradėta siekti atskirti bažnyčią nuo valstybės.

To meto seimas priėmė ir daugiau svarbių sprendimų: buvo panaikinta karo padėtis, amnestuoti politiniai kaliniai, liberalizuoti spaudos ir politiniai įstatymai, sumažintos aukštesniųjų pareigūnų algos. Siūlymas panaikinti karo padėtį sukėlė labai daug diskusijų, nes Lietuva turėjo demarkacijos liniją su Lenkija, abi pusės konfliktavo dėl Vilniaus krašto, todėl karo padėties panaikinimas galėjo sukelti daug nemalonumų. Tačiau po diskusijų pirmą kartą Lietuvos istorijoje buvo panaikinta karo padėtis ir žengtas pirmas žingsnis siekiant demokratizuoti visą kraštą⁷⁴.

Kairiųjų valdžiai sparčiai vykdant pertvarkymus šalyje opozicijoje vis ryškiau reiškėsi nepasitenkinimas. To pasėkoje opozicija seime pradėjo teikti interpeliacijas valdančiajai koalicijai.

⁷⁰ BLAŽYTĖ – BAUŽIENĖ, Danutė. *Visuomenės pasirinkimas: kodėl (pra)laimėjo III seimas* [interaktyvus]. Parlamento studijos [žiūrėta 2012-05-11]. Prieiga per internetą: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr8/8_istorija_1.htm

⁷¹ BUTKUS, Zenonas. *Valstybiniai perversmai Baltijos šalyse (1926 ir 1934 m.): panašumai ir skirtumai* [interaktyvus]. Lietuvos istorijos studijos, 2007, T. 18, p. 76 [žiūrėta 2012-05-11]. Prieiga per internetą:

<http://www.lis.lt/index.php?lang=LT&id=archyvas&TomasID=18&ArchyvasPSL=69&ArchyvasKiekis=1>

⁷² BLAŽYTĖ – BAUŽIENĖ, Danutė. *Visuomenės pasirinkimas: kodėl (pra)laimėjo III seimas* [interaktyvus]. Parlamento studijos [žiūrėta 2012-05-11]. Prieiga per internetą: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr8/8_istorija_1.htm

⁷³ TRUSKA, Liudas. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996. p. 155.

⁷⁴ BLAŽYTĖ – BAUŽIENĖ, Danutė; TAMOŠAITIS, Mindaugas; TRUSKA, Liudas. *Lietuvos seimo istorija. XX – XXI a. pradžia*. Vilnius: Baltos lankos, 2009. p. 156.

Ilgainiui šis procesas tik stiprėjo. 1926 m. rudenį teikdami interpeliacijas opozicijos nariai pradėjo reikalauti atskirų Vyriausybės ministrų atsistatydinimo. Tai trukdė seimo ir Vyriausybės darbą bei buvo viena iš artėjančio perversmo priežasčių. Formalią daugumą sudarę radikalių demokratiškas reformų šalininkai pasirodė neatitinkantys vyraujančių visuomenės socialinių lūkesčių ir daugumos gyventojų politinių vertybių. Be to koalicinė valdžia neturėjo pakankamos atramos jėgos struktūrose⁷⁵.

Valdant kairiesiems Lietuva tapo labiau demokratine šalimi, nes buvo panaikinta karo padėtis ir nustojo veikti ypatingieji valstybės apsaugos įstatai, kurie stipriai ribojo pilietines teises ir laisves, ypač spaudos ir susirinkimų.⁷⁶ Atšaukus karo padėtį visuomenė sujudo, tačiau kartu su ja atgijo ir komunistai, kurių didysis tikslas buvo Lietuvos prijungimas prie Sovietų Sąjungos. Sovietinis istorikas E. Dirvelė pripažino, kad su kairiųjų atėjimu į valdžią „susidarė naujos, žymiai palankesnės sąlygos darbo žmonių **revoliuciniam** judėjimui vystytis“.⁷⁷ LKP ėmėsi vadovauti darbininkų demonstracijoms, organizavo mitingus, suaktyvino revoliucinės spaudos leidimą ir platinimą.⁷⁸ Nesunku suprasti, kad konservatyvesniems Lietuvos politinio elito sluoksniams šitoks LKP veiklos atgijimas atrodė kaip grėsmė valstybei.

Yra duomenų, kad A. Smetona ir A. Voldemaras perversmą organizavo dar gerokai iki 1926 m., pavyzdžiui, tam jie buvo pasiryžę jau 1923 m. pradžioje, derėjosi su Sovietų Sąjunga, kad ši apgintų nuo Lenkijos, jei ši sumanytų pasinaudoti Lietuvoje tvyrančia politine krize.⁷⁹ Reikia paminėti, kad tautininkų vadai buvo stipraus prezidento idėjos šalininkai, A. Smetonos veiksmuose, straipsniuose ryškėjo aiškios diktatūros siekimo tendencijos.⁸⁰ Dėl to kairiųjų vyriausybės politikos negalima laikyti tiesioginėmis perversmo priežastimis, tačiau jos tikrai buvo veiksnys, paskatinęs perversmo organizavimą. Tyrinėtojai taip pat sutaria, kad perversmas didele dalimi buvo oportunistinis.⁸¹

Perversmą organizavo ir įvykdė grupė karininkų, kurie buvo artimi tautininkams. Prieš perversmą radikalėjo tautininkų spaudos pozicija vyriausybės atžvilgiu, vis dažniau rašyta apie komunizmo pavojų.⁸²

Pats perversmas įvykdytas be jokių žmonių aukų, net neiššovus nė vieno šūvio. 1926 m.

⁷⁵ BLAŽYTĖ – BAUŽIENĖ, Danutė. *Visuomenės pasirinkimas: kodėl (pra)laimėjo III seimas* [interaktyvus]. Parlamento studijos [žiūrėta 2012-05-11]. Prieiga per internetą: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr8/8_istorija_1.htm

⁷⁶ TRUSKA, Liudas. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996, p. 156.

⁷⁷ Dirvelė, Eugenijus. *Klasių kova Lietuvoje 1926 metais*. Vilnius, 1961, p. 108

⁷⁸ Ten pat, p. 112

⁷⁹ TRUSKA, Liudas. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996, p.157-158

⁸⁰ Eidintas Alfonsas. *Antanas Smetona. Politinės biografijos bruožai*, Vilnius:Mintis, 1990, p. 94.

⁸¹ Butkus, Zenonas. Valstybiniai perversmai Baltijos šalyse (1926 ir 1934 m) panašumai ir skirtumai. *Lietuvos istorijos studijos*, t. 18, 2006 m.

⁸² TRUSKA, Liudas. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996, 159

gruodžio 16 - 17 d. naktį perversmininkų vedami kariniai daliniai užėmė prezidentūrą, krašto apsaugos ministeriją, generalinį štabą, paštą, telegrafą, kitus strategiškai svarbius objektus. Apie 3 val. perversmininkai įsiveržė į seimo salę, kur tuo metu dar vyko diskusijos kitų metų biudžeto klausimu, ir diktatoriaus vardu įsakė seimo nariams išsiskirstyti.⁸³

Vėliau, apie 4 val. nakties, buvo prižadintas prezidentas K. Grinius ir jo pareikalauta paleisti seimą ir paskirti naujus rinkimus, tačiau šis nesutiko. Vis dėlto prezidentas įtakingų politikų buvo perkalbėtas. Tą pačią dieną K. Grinius priėmė ministro pirmininko M. Sleževičiaus atsistatydinimo pareiškimą ir nauju premjeru paskyrė A. Voldemarą. Tautininkai gavo daugiausia portfelių, įskaitant ir svarbiausius vidaus reikalų, krašto apsaugos ir užsienio reikalų. Du ministrus delegavo krikščionys demokratai, dar du Darbo federacija, kuri priklausė Krikščionių demokratų blokui. Gruodžio 19 d. K. Grinius atsistatydino iš prezidento pareigų, tada krikščionių demokratų, tautininkų ir Ūkininkų partijos balsais (valstiečiai liaudininkai ir socialdemokratai posėdyje nedalyvavo) A. Smetona buvo išrinktas nauju Lietuvos Respublikos prezidentu.⁸⁴

6. Tolimesnis A. Smetonos valdymas

1926 m. gruodžio 20 d. šalyje vėl įvesta karo padėtis, įsigaliojo ypatingieji valstybės apsaugos įstatai, kurie suvaržė pilietines laisves, suteikė plačius įgaliojimus karo komendantams. Be jų leidimo nebuvo galimi jokie susirinkimai, demonstracijos, eitynės, streikai. Iki 1931 m. galiojo draudimas nuo 23 iki 5 val. ryto vaikščioti mieste.⁸⁵ Karo komendantai nusižengusius arba įtariamus nusižengus asmenis galėjo bausti be teismo sprendimo – skirti baudą, areštą, tremtį į provinciją ar net pasiusti į koncentracijos stovyklas.⁸⁶

1927 m. balandžio 12 d. buvo paleistas seimas, nesulaukę naujų rinkimų krikščionys demokratai perėjo į opoziciją tautininkams, dėl to jų veikla pradėta varžyti. Kitų politinių partijų veikla jau buvo suvaržyta iki tol – jiems nebuvo išdavinėjami leidimai susirinkimams, o nuo 1931 m. atvirai imti uždarinėti opozicinių partijų, draugijų ir kt. organizacijų skyriai.⁸⁷ Dėl tapatinimo su krikdemais nukentėjo ir gausios katalikiškos organizacijos, kurioms vis rečiau leista rengti susirinkimus

Iškart po perversmo imta varžyti spauda. Karo apsaugos ministerijos cenzorius vykdė išankstinę

⁸³ Jurgėla, Petras ir Jurkus, Paulius. Gen. *Povilas Plechavičius*. New York, 1978, p. 36.

⁸⁴ TRUSKA, Liudas. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996, 162-164.

⁸⁵ TRUSKA, Liudas. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996, 167-169

⁸⁶ Kuodys, Modestas. Varniai, Dimitravas, Pabradė: koncentracijos ir priverčiamojo darbo stovyklos Lietuvoje 1927-1940 m. Vilnius, 2007.

⁸⁷ TRUSKA, Liudas. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996 234

spaudos leidinių cenzūrą, ją kontroliavo ir apskričių bei miestų komendantai. Nuo 1935 m. išėjęs naujas spaudos įstatymas cenzūrą perdavė apskričių viršininkams, dėl to ši dar labiau sustiprėjo. 1928 m. buvo priimta nauja konstitucija, kuri atėmė iš seimo 1922 m. konstitucijos jam suteiktas galias ir perdavė prezidentui, jo teisinė galia stipriai išaugo. Konstitucija buvo priimta ne tautos, ne seimo, bet asmeniškai prezidento. Jis gavo teisę nesant Seimo skelbti įstatymus, įvesti karo padėtį, paleisti seimą, skirti ir atleisti ministrą pirmininką, kitus ministrus ir valstybės tarnautojus, karininkus. Prezidentas tapo nepavaldus nei Seimui nei jokiai kitai kontrolės institucijai ir galėjo būti perrinktas neribotą skaičių kartų.⁸⁸ 1938 m. buvo priimta nauja konstitucija kuri jau net savo preambule nebepretendavo į demokratiškumą – šio žodžio konstitucijoje iš viso nebuvo.

1929 ir 1931 m. savivaldybių įstatymais stipriai sumažintas rinkimuose galėjusių dalyvauti žmonių skaičius. Apskričių viršininkai gavo labai plačius įgaliojimus savo jurisdikcijos ribose, kas padidino biurokratizmą vietos valdžioje.

Sovietmečiu A. Smetonos režimas buvo laikomas fašistiniu. Tai lėmė siekis juodinti po 1926 m. gruodžio 17 d. įsigalėjusį režimą Lietuvoje, socialistiniame ir likusiame pasaulyje vyravusių fašistinių sąvokų apibrėžimų skirtumai.⁸⁹ Pavyzdžiui, E. Dirvelė fašizmu laikė demokratijos likvidavimą, kurio tikslas teroristinėmis priemonėmis išsaugoti kapitalą.⁹⁰

Vis dėlto atsakydami į klausimą, ar A. Smetonos režimas buvo fašistinis ar autoritarinis, mes remsimės ne tokia ideologizuota, labiau pasaulyje pripažįstama definicija: fašistinis, tai toks režimas, kuris turi mases mobilizuojantį pagrindą, aiškią natūraliomis grupių ar žmonių savybėmis besiremiančią ideologiją, totalitarinę, viską apimančią organizacinę struktūrą ir tendenciją į charizmatinį vieno asmens valdymą.⁹¹

Tuo tarpu autoritarizmu laikome politinę sistemą su ribotu, neatsakingu, politiniu pliuralizmu, nepasižyminčią nei sudėtinga vadovaujančia ideologija, nei ekstensyviu ar intensyviu politiniu masių mobilizavimu (išskyrus kai kuriais vystymosi momentais), kurioje lyderis ar maža grupė turi valdžią formaliai prastai apibrėžtose, bet dažniausiai lengvai nuspėjamose ribose.⁹²

Ideologija ir visuomenės mobilizavimas yra esminis fašizmo bruožas. Dėl to, kad A. Smetonos režimas neturėjo aiškios ir svarbiausia mases mobilizuojančios ideologijos, nemobilizavo žymesnės

⁸⁸ Ten pat, p. 199.

⁸⁹ Paprastai komunistai fašizmu laikė visa antikomunizmą.

⁹⁰ Dirvelė, Eugenijus. *Klasių kova Lietuvoje 1926 metais*. Vilnius, 1961, p. 158

⁹¹ Berg-Schlosser D., Mitchell J. (Eds) *Conditions of Democracy in Europe, 1919-1939. Systematic Case Studies*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave, 2001, p. 36.

⁹² Ten pat, p. 35.

dalies visuomenės, mes negalime laikyti jo fašistiniu. Neaiški, nacionalistinė tautininkų ideologija nesudomino žmonių masių, šie nesekė pagal vadą taip, kaip italai sekė pagal Dučę ar vokiečiai pagal Hitlerį. Bandymų aukštinti tautos vado kultą, plėsti socialinę atramą visuomenėje būta, tačiau šitai ne visai pavyko. Tai rodo ir paprasčiausia 1930 m. vykdyta mokinių apklausa, kurioje klausta į kokį mirusį ar gyvą asmenį šie norėtų būti panašūs. Tautos vadas atsidūrė tik septintoje vietoje.⁹³

Iš tiesų ir jam pačiam italų fašizmas, priešingai nei radikalesniajam tautininkų sparnui su A. Voldemaru priešaky, ne per daugiausiai imponavo, o po 1933 m. prezidentas jame jau visiškai nieko gero neįžvelgė.⁹⁴

⁹³ Iškauškas, Vytautas. *Vytautas Didysis: tada ir šiandien* [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2012 balandžio 2 d.], prieiga per internetą: <http://www.iskauskas.lt/2010/10/25/vytautas-didysis-kultas-tada-ir-siandien/>

⁹⁴ Truska, Liudas. *Lietuvos respublikos prezidentai*. Vilnius, 1995, p. 105.

IŠVADOS

Apibendrinant reikėtų pasakyti, jog 1926 metų perversmas buvo labai oportunistinis – tautininkai sumaniai pasinaudojo susiklosčiusia politine situacija – karininkų nepasitenkinimu ir LKDP siekiu sugrįžti į valdžią. Nors LTS perversmą planavo vykdyti ir anksčiau (1923 m.), tačiau tuo metu neturėjo tinkamo palaikymo, o reikiamos aplinkybės susiklostė tik 1926 m. pabaigoje.

1926 metų gruodžio 17 dieną įvykęs valstybinis perversmas Lietuvoje nebuvo spontaniškas įvykis, tačiau taip pat nebuvo ir toks, kuris būtų turėjęs ir didelį visuomenės palaikymą. Pagrindinėmis perversmo priežastimis laikytina:

1. Agrarinė, mažai urbanizuota, žemo išsilavinimo lygio ir iš dalies apolitiška visuomenė mažai dalyvavo politiniame šalies gyvenime, rinkimų rezultatus iš dalies nulemdavo to meto aktualijos bei didesnis tam tikrų organizacijų autoritetas (pavyzdžiui, katalikų bažnyčios). Greta verta paminėti, kad perversmui įtakos visiškai neturėjo etninė/konfesinė/klasinė visuomenės sudėtis: etniškai ir konfesiškai Lietuva buvo labai homogeniška visuomenė, o didžioji dalis dirbančiųjų vertėsi žemės ūkiu, todėl socialiniai bruzdėjimai buvo labai nežymūs.
2. Skirtingas politinių partijų požiūris į užsienio politiką bei baimė dėl suartėjimo su vienu ar kitais kaimynais skaldė politines partijas: tautininkai visu aptariamuoju laikotarpiu griežtai pasisakė prieš Lenkiją ir už stiprius santykius su SSRS, o kairieji, nors ir pasirašė nepuolimo sutartį, tačiau tuo pačiu 1925 metais vedė derybas ir su Lenkija.
3. Viena iš pagrindinių perversmo priežasčių buvo dešiniųjų partijų siekis sugrįžti (LKDP su LDF bei LUS) arba patekti (LTS) į valdžią, nuo kurios jie buvo nustumti po III seimo rinkimų. Apskritai LKDP ypač mobilizavo visuomenę per įvairias savo katališkas organizacijas – dešiniųjų katalikiškų organizacijų streikai ypač suaktyvėjo liaudininkams norint įvesti civilinę metrikaciją, nebemokėti atlyginimų kunigams. Krikščioniškasis blokas po 1926 metų visais būdais siekė neprarasti įtakos. Tiek LKDP, tiek LTS tikėjosi, jog po perversmo nustums savo sąjungininkus ir vienos galės užimti valdžios monopolį.

4. Kariuomenės ir sukarintų organizacijų (LŠS) vaidmuo perversmo vykdyme yra svarbus, kariuomenės nepasitenkinimas kairiųjų vykdoma politika, kariuomenės politizavimas ir įtraukimas į politinį gyvenimą buvo viena iš priežasčių, užtikrinančių sėkmingą perversmo baigtį tautininkams, kurie visada savo politine programa bandė įtikti karininkijai.
5. LKP suaktyvėjimas po 1926 metais priimto Amnestijos įstatymo ir liberalizuoto spaudos ir susirinkimų įstatymų tapo vienu iš pagrindinių oficialiųjų pretekstų ir motyvų dešiniuosiems jėgoms vykdyti perversmą, tačiau tai iš dalies buvo ir perversmo priežastimi: padažnęję komunistų mitingai, demonstracijos, nelegalios spaudos platinimo mastai vertė sunerinti ne tik tautininkus, tai išgąsdino ir visuomenę. Atsiradusi baimė dėl galimo komunistų įsigalėjimo leido ryžtingiau veikti perversmininkams susidorojant su LKP.

Po 1926 metų perversmo įsigalėjęs režimas buvo autoritarinis, nes neturėjo esminių fašistinio režimo bruožų: socialinė visuomenės mobilizacija (įtraukimas į nuolatinį sąjūdį) beveik nevyko, pačio valdančiojo tautininkų režimo nacionalistinė ideologija buvo neaiški ir visuomenei nelabai suprantama, o tautos vado kultas neįsitvirtino.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Literatūra:

1. ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus; KULAKAUSKAS, Antanas. *Carų valdžioje. XXI amžiaus Lietuva*. Vilnius: Baltos lankos, 1996.
2. Berg-Schlosser D., Mitchell J. (Eds) *Conditions of Democracy in Europe, 1919-1939. Systematic Case Studies*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave, 2001.
3. Butkus, Zenonas. Valstybiniai perversmai Baltijos šalyse (1926 ir 1934 m) panašumai ir skirtumai. *Lietuvos istorijos studijos*, t. 18, 2006 m.
4. ČEPĖNAS, Pranas. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija, I tomas*. Vilnius: Lituanus, 1992.
5. Danutė Blažytė-Baužienė, Mindaugas Tamošaitis, Liudas Truska. *Lietuvos Seimo istorija : XX-XXI a. Pradžia*. Vilnius, 2009
6. Dirvelė, Eugenijus. *Klasių kova Lietuvoje 1926 metais*. Vilnius, 1961.
7. Kalkaitė A. *Bažnyčios vaidmuo Lietuvoje 1919 – 1940 m*. Vilnius: Mintis, 1967.
8. Grotis, Andrius. Lietuvos politinių partijų požiūris į Lenkiją 1920–1926 metais: nuo *modus vivendi* paieškų iki nuolatinės konfrontacijos. *Lietuvos istorijos studijos*, t. 21, 2008.
9. Ilgūnas, Gediminas. *Kazys Grinius*. Vilnius, 2000.
10. Eidintas Alfonsas. *Antanas Smetona. Politinės biografijos bruožai*, Vilnius: Mintis, 1990.
11. Eidintas Alfonsas. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius, 2012.
12. Jurgėla, Petras ir Jurkus, Paulius. Gen. *Povilas Plechavičius*. New York, 1978.
13. Kasparavičius, Algimantas. Didysis X Lietuvos užsienio politikoje : 1926 metų Lietuvos ir Sovietų Sąjungos nepuolimo sutarties sudarymo analizė. Vilnius, 1996, p. 47.
14. Krikščiūnas J. „Lietuvos žemės ūkis 1918 - 1938“, in *Lietuva 1918 – 1938*, Kaunas: Šviesa, 1990 (fotografuotinis leidimas).
15. Kuodys, Modestas. Varniai, Dimitravas, Pabradė: koncentracijos ir priverčiamojo darbo stovyklos Lietuvoje 1927-1940 m. Vilnius, 2007.
16. Sruoga K. „Finansai ir ūkis nepriklausomoje Lietuvoje“, in *Lietuva 1918 – 1938*, Kaunas: Šviesa, 1990 (fotografuotinis leidimas).
17. Tamošaitis M. et al. *Lietuvos seimo istorija. XX – XXI a. Pradžia*, Vilnius: Baltų lankų leidykla, 2009.
18. TAMOŠAITIS, Mindaugas. *Vinco Krėvės – Mickevičiaus politinė biografija. Rašytojo tragedija politikoje*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2012. p.

19. Vaičėnonis J. *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927 – 1940)*, Vilnius: Versus Aureus, 2004.
20. Vaičėnonis J. „Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920 – 1939 m.“ in *Karo archyvas XVII*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2002.
21. TRUSKA, Liudas. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996.
22. Truska, Liudas et al. *Lietuvos respublikos prezidentai*. Vilnius, 1995.
23. Žalys, Vytautas. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925-1940)*. Vilnius, 2007..
24. Žepkaitė Regina et al. *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1918 - 1926 metais*, Vilnius: Mokslas, 1978.

Internetiniai šaltiniai:

1. Apklausa: 70 % Gyventojų mieliau rinktųsi ekonominę gerovę, o ne Lietuvos nepriklausomybę [interaktyvus]. Sprinter tyrimai [žiūrėta: 2012 m. gegužės 12 d.], prieiga per internetą: <http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menutop/9/home/publish/MzM1Ozk7OzA>
2. Bumblauskas, Alfredas. Lietuvos tūkstantmetis: dvi atmetos alternatyvos [interaktyvus]. In Lietuvos istorijos studijos [žiūrėta: 2012 m. balandžio 8 d.] Prieiga per internetą: <http://archive.minfolit.lt/arch/20501/20653.pdf>, p. 150.
3. BUTKUS, Zenonas. *Valstybiniai perversmai Baltijos šalyse (1926 ir 1934 m.): panašumai ir skirtumai* [interaktyvus]. Lietuvos istorijos studijos, 2007, T. 18, p. 76 [žiūrėta 2012-05-11]. Prieiga per internetą: <http://www.lis.lt/index.php?lang=LT&id=archyvas&TomasID=18&ArchyvasPSL=69&ArchyvasKiekis=1>
4. BLAŽYTĖ – BAUŽIENĖ, Danutė. *Visuomenės pasirinkimas: kodėl (pra)laimėjo III seimas* [interaktyvus]. Parlamento studijos [žiūrėta 2012-05-11]. Prieiga per internetą: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr8/8_istorija_1.htm
5. Holher, Lahayne. *Kuo gera demokratija?* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. gegužės 25 d.], prieiga per internetą: <http://www.lksb.lt/straipsniai/straipsnis-234.htm>
6. Iškauškas, Vytautas. *Vytautas Didysis: tada ir šiandien* [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2012 balandžio 2 d.], prieiga per internetą: <http://www.iskauskas.lt/2010/10/25/vytautas-didysis-kultas-tada-ir-siandien/>

7. LDF istorija“ in <http://www.ldf.lt/index.php?cid=998> (peržiūrėta 2012 05 10)
8. Lietuviai nusivylę demokratija [interaktyvus]. Lietuvos žinios [žiūrėta 2012 m. gegužės 12 d.],
prieiga per internetą <http://www.lzinios.lt/Lietuvoje/Lietuviai-nusivyle-demokratija-ir-kapitalizmu>
9. „LŠS įkūrimas“ in
http://www.sauliusajunga.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=31
(peržiūrėta 2012 05 10)
10. „LŠS įkūrimas“ in
http://www.sauliusajunga.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=31
(peržiūrėta 2012 05 10)

Šaltiniai:

1. Lietuvos statistikos metraštis 1924 – 1925 m. Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1927 m. p. 18.
2. „Nauja krašto valdžia“ in *Trimitas*, 1926 gruodžio 24 d. Nr. 50, p. 1497 - 1499
3. LVS gyvenimas“ in *Lietuvos ūkininkas*, 1919 Nr. 30, p. 3
4. „Mūsų kulias“ in *Darbininkas*, 1921 rugpjūčio 27 d., p. 1